

УТИЦАЈ МЕДИЦИНЕ НА ПЛАТОНОВУ ФИЛОЗОФИЈУ: СЛУЧАЈ ТИМАЈ

ВИШЊА КНЕЖЕВИЋ*

Сажетак. – Главна хипотеза овог рада тиче се утицаја античке грчке науке на Платонову филозофију, а у конкретном случају дијалога *Тимај*, она гласи да је за разумевање најтежих делова овог списа античка грчка медицина од велике помоћи. То се пре свега односи на појам простора (χώρα), за чије разумевање, поред стандардног геометријског, нудим још један, хипократски модел. Тврдим да су оба модела једнако важна за разумевање феномена простора у *Тимају* и да се они међусобно не искључују. Хипократски списи на које се том приликом позивам су: *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς*, *Περὶ γυνῆς*, *Περὶ γυναικείων* и *Περὶ φύσεως παιδίου*. Аргументацију градим узевши појам δόνασις за жижни појам и трасирајући његову употребу од хипократика преко Платоновог *Фегра*, закључно са *Тимајем*. То чиним зато што сматрам да: 1) артикулација биолошког модела за разумевање феномена простора у *Тимају* иде управо преко појма δόνασις и 2) Платонова примена појма δόνασις не одступа, ни смисаоно ни садржински, од хипократске. Истовремено, анализа коју спроводим омогућава ми да, бар у датом случају, одговорим на проблем тзв. „дијалектичке апропријације” – све чешћи приговор савремених теоретичара ране грчке филозофије упућен Платону да преузима појмове предсократоваца и/или научника мењајући их до непрепознатљивости, због чега не представља поуздан извор за реконструисање значења филозофских термина у раној грчкој филозофији или у грчкој науци.

Кључне речи: δόνασις, Платон, хипократска медицина, простор/приматељка, дијалектичка апропријација

1. УВОД

У античком грчком мишљењу, филозофија и наука су од самих почетака биле уско повезане. Уколико су оне у најранијем периоду биле готово неодојиве, у класичном периоду, делимично и захваљујући Платоновој (Πλάτων) Академији, дошло је до развоја и гранања научних дисциплина и

* Институт за филозофију Филозофског факултета Универзитета у Београду, имејл: visnja.d.knezevic@gmail.com.

све је уочљивија разлика у односу на филозофско мишљење. Стога, док нема смисла говорити о утицају науке на рану грчку филозофију, то питање постаје легитимно у класичном периоду, а посебно га је занимљиво истраживати у случају Платона. На једном другом месту¹ бавила сам се утицајем античке грчке математике на Платонову филозофију и утврдила да је математика значајно деловала на формирање Платонове методологије, артикулацију космолошких идеја, чак и на онтологију ненаписаног учења (ἄγραφα δόγματα).² Такође, прву критичку рефлексију науке налазимо код Платона, у дијалогу *Μενων*, али још више у *Држави*, где Платон, оптирајући за филозофски метод, истовремено даје и филозофски поглед на науку, *de facto* једну праву филозофију науке.³

Поред математике, међутим, још једна наука утицала је на артикулацију филозофских идеја овог мислиоца. Реч је о хипократској медицини. Студије које се баве проучавањем тог утицаја изузетно су малобројне.⁴ Према мом сазнању, системских студија још увек нема. У том смислу, у овом

¹ Вишња Кнежевић, *Μαθηματικά у Πλατωνοῦ φιλозофији*, Београд: Српско филозофско друштво, 2017.

² Платоново ненаписано учење односи се на једно или више предавања која је овај мислилац држао за полазнике Академије у својим позним данима. За разлику од популарних предавања, која су била отворена за све слушаоце – која су, дакле, била егзотерична – претходна су била посвећена Платоновом учењу о принципима Једног и неодређене двојине и била резервисана само за чланове Академије, већ добро верзиране у филозофији. Више о тзв. ненаписаном учењу или езотеричном Платону може се наћи у посебном издању часописа *Луча*, посвећеном управо тој тематици, в. Богољуб Шијаковић (ур.), *ΑΓΡΑΦΑ ΔΟΓΜΑΤΑ. Ασύκῃσι Πλατωνοῦ νειυσανοῦ учења. Луча XX/2*, као и José Ramón Arana Marcos, *Platón. Doctrinas no escritas. Antología*, Bilbao: Universidad del País Vasco, 1998.

³ Pl. Rep. 511b ff. Кажем „филозофију науке” зато што на наведеном месту Платон методолошки разликује математику, којој приписује метод „из хипотеза”, од филозофије, чије је истраживање дијалектичко, „ка и из нехипотетичког почетка”. Уколико се математика сматра науком *par excellence*, јасно је да се овде ради о разлици између научног и филозофског метода. Са тиме треба упоредити његов ранији став из *Μενωνα*, у којем је филозофски метод артикулисао по узору на антички математички метод διορισμός, или пак *Федона*, у којем је говорио о „истраживању из хипотеза” (ἐξ ὑποθέσεων σκοπεῖν). Тај метод „истраживања из хипотеза” из *Федона* заправо је оно исто „истраживање из хипотеза” које Платон у *Држави* приписује математици, само што, примењен у филозофији, полази од метафизичких претпоставки. Сажето, Платонова методологија прошла је развојни пут од дословног преузимања античког математичког/научног метода (*Μενων*), затим општије артикулације метода истраживања из хипотеза, који још увек значајно дугује математици и ближи је ономе што данас уопштено називамо хипотетичким научним методом (*Федон*), све до потпуног одбацавања научног метода из хипотеза и установљења дијалектичког метода као јединог релевантног филозофског метода (*Држава*). Више о овом проблему писала сам на другом месту, в. Вишња Кнежевић, „Појам хипотезе у Platonovim дијалозима средњег периода”, *Theoria* 2017/2, стр. 120–144. Такође, према мом увиду у литературу, до сада – бар на англосаксонском говорном подручју – постоји само једна системска студија која разматра Платона као филозофа науке, и то не с обзиром на однос према методу него узимајући у обзир Платонову филозофију као филозофију науке, в. Andrew Gregory, *Plato's Philosophy of Science*, London: Duckworth, 2000.

⁴ V., e. g., Joseph Souilhé, *Étude sur le terme ΔΥΝΑΜΙΣ dans les dialogues de Platon*. Paris: Félix Alcan, 1919, Heinrich von Staden, “Dynamis: The Hippocratics and Plato”, K. J. Bouduris (ed.), *Philosophy and Medicine*, Vol. II, Athens: The International Center for Greek Philosophy and

раду истражује се управо утицај хипократских идеја на Платона, и то пре свега на његов позни дијалог *Тимај*.

Хипотеза коју овде заступајем јесте да је медицина важна једнако као математика за релевантне појмове дијалога *Тимај*. То се пре свега односи на појам простора ($\chi\acute{o}\rho\alpha$), за чије разумевање, поред стандардног геометријског, нудим још један, хипократски модел. Тврдим да су оба модела једнако важна за разумевање феномена простора у дијалогу *Тимај* и да се они међусобно не искључују. Хипократски списи на које се том приликом позивам су: *Περὶ ἀρχαῖης ἰητρικῆς*, *Περὶ γυνῆς*, *Περὶ γυναικείων* и *Περὶ φύσεως παιδίου*. Аргументацију градим узевши појам $\delta\acute{\upsilon}\nu\alpha\mu\iota\varsigma$ за жижни појам и трасирајући његову употребу од хипократика преко Платоновог *Федра*, закључно са *Тимајем*. То чиним зато што сматрам да: 1) артикулација биолошког модела за разумевање феномена простора у *Тимају* иде управо преко појма $\delta\acute{\upsilon}\nu\alpha\mu\iota\varsigma$ и 2) Платонова примена појма $\delta\acute{\upsilon}\nu\alpha\mu\iota\varsigma$ не одступа, ни смисаоно ни садржински, од хипократске. Истовремено, анализа коју спроводим омогућава ми да, бар у датом случају, одговорим на проблем тзв. „дијалектичке апропријације” – све чешћи приговор савремених теоретичара ране грчке филозофије упућен Платону да преузима појмове предсократоваца и/или научника мењајући их до непрепознатљивости, па не представља поуздан извор за реконструисање значења филозофских термина у раној грчкој филозофији или у грчкој науци.

2. ПОЈАМ ΔΥΝΑΜΙΣ У ХИПОКРАТСКОМ КОРПУСУ: О СТАРОМ ЛЕКАРСКОМ УМЕЋУ

Термин $\delta\acute{\upsilon}\nu\alpha\mu\iota\varsigma$ се у хипократском корпусу⁵ местимично јавља у више списка, увек у вези са режимима исхране и здравља. На основу наведених

Culture, K. Bouduris, 1998, pp. 262–279, James Wilberding, “Plato’s Embriology”, *Early Science and Medicine* 20/2, 2015, pp. 150–168, etc.

⁵ Хипократски корпус представља збирку од око 60-ак списка на јонском дијалекту, уобичајеном дијалекту античке научне прозе, насталих у класичном периоду, који су се традиционално приписивали Хипократу (*Ἱπποκράτης ὁ Κῶς*, са. 460–370), чувеном лекару са Коса, или хипократској школи лечења. Хипократско питање, питање идентификовања списка чији је аутор стварно био Хипократ од оних чији су аутори били лекари-практичари хипократске школе, покренуто је још у антици; Гален (*Κλαύδιος Γαληνός*) је, рецимо, посебно ентузијастично настојао на његовом „решавању”. Доста касније, са издањима корпуса током 19. и евентуално почетком 20. века, сматрало се да је Хипократ био аутор само следећих списка: *Προϊνοσίηκε*, *Режима у акујним болесίима* и *Εἰσδημικε* I и III, а да су остали списи настали из пера лекара-практичара који су прихватили принципе лечења које је Хипократ поставио. Међутим, у другој половини 20. века парадигма истраживања се променила и научници су заузели скептички став: дошло се до консензуса да је немогуће утврдити да ли је Хипократ уопште био аутор ма ког од списка из корпуса, а уместо тога радије се говорило о хипократској и книдској школи лечења, односно о хипократским и книдским списима унутар корпуса. (Книдска школа медицине традиционално је сматрана другом великом античком школом лечења поред хипократске.) Међутим, новија истраживања довела су чак и такву поделу у питање. Најновија истраживачка хипотеза гласи да је канонизација „хипократског” корпуса

релевантних места у *Синудји о џермину дџнаџис у Платџоновиџ дијалозиџа Жосефа Суилеа (Joseph Suilhé),⁶ написаној давне 1919. године, може се утврдити да је највећи број јављања (18) у спису *О сџаром леџарском умеђу* (Περџ ἀρχαίης ιητρικџς). Отуда сам се определила да хипократску употребу термина дџнаџис истражим управо у том спису. За то имам бар два разлога: прво, готово сви модерни приређивачи Περџ ἀρχαίης ιητρικџς сматрају да га је Платон читао и да је спис утицао на њега, и друго, спис је научног карактера и писао га је леџар-практиџар.⁷*

У *О сџаром леџарском умеђу*, термин дџнаџис употребљен је да означи дословно моћ јаке хране да делује на организм изазивајући у њему снажне реакције:

„Тако да су, наџме, трпели многе и страшне ствари (πολλά τε καџ δεινά ἐπασχον) од снажног и сировог режима исхране (ισχυρџς τε καџ θηριώδεος διαίτης) када су конзумирали оно [sc. намирнице, односно храну] што је сирово и непомешано и *сџџо има велике моћи односно снају* (ὠμά τε καџ ἄκριτα καџ μεγάλας δυνάμεις ἔχοντα ἐσφερόμενοι).⁸

Дџнаџис овде не значи апстрактну аристотеловску могућност за делање, односно развој, него је значењски много ближа старом термину ἰς, који означава снагу – па чак и силу – мишића, ударца итд.; другим речима, има врло конкретнo значење моћи – слободно можемо рећи и снаге – намирнице да насилно делује на организм изазивајући у њему бурне реакције. Из тог разлога, слажући се са фон Штаденом (Heinrich von Staden),⁹ сматрам да је термин дџнаџис, онако како се он јавља у хипократском корпусу, непреџизно и погрешно преводити као „својство” или „квалитет”, као што се то често чини у иностраној литератури. Наџме, овде је управо акценат на изазивању снажних реакција у организму, а не на неким неутралним својствима која би била опажљива на ствари (храни) самој

заправо производ ренесансе, а да је заправо реч о текстовима у којима су трајно и неодојиво седиментирани утиџаји и из осталих регија антиџког света: грџких градова Италије и Сиџилије, траџке Абдере и либијске Кирене, cf. Elizabeth M. Craik, *The ‘Hippocratic Corpus’. Content and Context*, London/New York: Routledge, 2015, p. xxii.

⁶ *Op. cit.*, стр. 31–70.

⁷ Cf. W. H. S. Jones (ed.), *Hippocrates*, Vol. I, CA Massachusetts/London: Harvard University Press, 1923, p. xxxv. Када је реч о датовану списка Περџ ἀρχαίης ιητρικџς, с обзиром на то да се у њему употребљавају термини κοινωεῖν и εἶδη – cf. Нр. VM 15.6 – могло би се помислити да је текст настао у време Платона, cf. W. H. S. Jones, *op. cit.*, p. 5. Стога што већ у првом одељку списка антиџки аутор критикује оне који лече полазећи од теорија заснованих на неутемељеним постулатима уместо полазећи из искуства, делује чак да је главна мета напада списка *О сџаром леџарском умеђу* управо Платон. Међутим, први приређивач овог списка за енглеско говорно подручје, Џоунс (William Henry Samuel Jones), (1923), скренуо је пажњу, између осталог, на то да афирмативни начин на који је термин σοφιστής употребљен у Περџ ἀρχαίης ιητρικџς – да означи филозофа а не пежоративно софиста, како је било уобичајено код Платона – указује на старију употребу језика од оне Платонове, *ibid.*

⁸ Нр. VM 3.21–6, прев. према Џоунсу, подвукла аутор.

⁹ *Op. cit.*

по себи, независно од њеног дејства на људски организам. Напротив, та „својства”, а у ствари моћи, силе или дејства, постају манифестна тек у интеракцији са супротним дејствима организма, пре тога не постоје као могућности. То јесте антиаристотеловски поглед на појам *δύναμις*, тзв. могућност, којој је код Стагирина супротстављен појам *ἐνέργεια* (лат. *actus*), дејство. Међутим, треба имати у виду да је Аристотел (*Ἀριστοτέλης*) био значајан реформатор филозофске терминологије. Код старијих писаца, значење самог појма *δύναμις* није било аналитички раздвојено од дејства. Стога није несувисло термин *δύναμις* у предаристотеловском, а свакако у хипократском корпусу, преводити управо као „моћ” или „силу” – или пак „дејство” – хране, односно намирница на организам. Ово питање биће детаљније обрађено у продужетку рада.

Као последице дејстава хране, у спису *О сīаром лекарском умећу* наведени су: велики напори за организам (који се тичу варења, пре свега), болести и брза смрт (*πάσχοιεν πόνοισι τε ἰσχυροῖσι καὶ νοῦσις περιπίπτοντες καὶ διὰ τάχους θανάτοισι*).¹⁰ То не треба разумети тако да су се храном људи тровали него да дотичним режимом исхране нису могли остварити значајнији животни век. Разлог томе је што су *δυνάμεις* конзумираних намирница – а то су: влажно, суво, вруће, хладно, горко/опоро, слатко, и многе друге – биле снажније од супротних *δυνάμεις* људског организма, те су, уместо да буду савладане њиме, саме савладавале људски организам.¹¹ Савладавање овде треба схватити као асимилацију дејстава у интеракцији са дејствима организма: ако организам „савлада” храну, то значи да је асимилација успешна, уколико пак бива „савладан”, то значи да су дејства хране јача од дејстава организма и асимилација није остварена:

ἀλλὰ τε πολλὰ περὶ ταῦτα πρηγματευόμενοι ἤψησάν τε καὶ ὤπτησαν καὶ ἔμιξαν, καὶ ἐκέρασαν τὰ ἰσχυρά τε καὶ ἄκρητα τοῖς ἀσθενεστέροις, πλάσσοντες πάντα πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν τε καὶ δύναμιν, ἡγεύμενοι, ὅσα μὲν ἂν ἰσχυρότερα ἢ ἢ δυνήσεται κρατεῖν ἢ φύσις, ἢν ἐμφέρεται, ἀπὸ τούτων δ' αὐτῶν πόνοους τε καὶ νοσοῦς καὶ θανάτους ἔσεισθαι, ὁπόσων δ' ἂν δύνηται ἐπικρατεῖν, ἀπὸ τούτων τροφήν τε καὶ αὔξησιν καὶ ὑγιείην.

„Бавећи се храном, кували су и пекли и мешали многе друге ствари [sc. намирнице], и разређивали су снажне и непомешане оним слабијима, прилагођавајући и обликујући све *ἔрема ἕριподи* и *снази човека*, мислећи да ће она [sc. пића и хране, тј. намирнице] *која су снажнија или која су у сīању да надвладају* [sc. људску природу или конституцију, односно њена дејства], *уколико се унесу у оранизам, донети и најоре и болесии и смриџ, док ће од оних чија ἕриподи и дејсџва моју да буду савладана* [sc. људском конституцијом и њеним дејствима], *доћи до хране, расџа и здравља*.”¹²

¹⁰ Нр. VM 3.26–27.

¹¹ Нр. VM 14.30–35.

¹² Нр. VM 3.39–48, превод аутора, подвукла аутор.

Није тешко приметити да је у основи изложеног схватања старија питагорејска и теорија Алкмеона из Кротона (Ἀλκμαίων ὁ Κροτωνιάτης) о здрављу као уравнотеженом чврстом држању заједно (συνεκτικὴ ἢ ἰσωνομία τῶν δυνάμεων),¹³ супротстављених сила, те о болести као поремећају те равнотеже у виду превласти једне (μοναρχία) од њих:¹⁴

Ἄ τῆς μὲν ὑγείας εἶναι συνεκτικὴν τὴν ἰσωνομίαν τῶν δυνάμεων, ὑγροῦ, ξηροῦ, ψυχροῦ, θερμοῦ, πικροῦ, γλυκέως, καὶ τῶν λοιπῶν, τὴν δ' ἐν αὐτοῖς μοναρχίαν νόσου ποιητικὴν· φθορολοιοὶν γὰρ ἑκατέρου μοναρχίαν.

„[Алкмеон тврди] да се здравље одржава чврстом равнотежом сила: влажно и суво, хладног и топлог, горког и слатког те остало, а да превласт једнога међу њима (монархија) узрокује болест; погибелна је, наима, превласт једнога члана пара.”¹⁵

Овде је важно приметити две ствари: прво, самом Алкмеону приписује се употреба термина δύναμις – а не, рецимо, термина ἀρχή – и друго, аутор списа *О сџаром лекарском умећу* идентификује исте δυνάμεις као и Алкмеон: влажно, суво, вруће, хладно, слатко, опорο итд.¹⁶ То је од значаја стога што, на почетку *Περὶ ἀρχαίας ἱητρικῆς*, аутор критикује оне који су пре њега „покушали да говоре или пишу о лекарском умећу постављајући у основ свог говора као постулат (ὑπόθεσιν αὐτοὶ αὐτοῖς τῷ λόγῳ ὑποθέμενοι) вруће или хладно, или влажно, или суво, или нешто друго што желе”¹⁷ Замера им се да су богатство узрокâ болести и смрти редуковали на „исте почетке”, постулирајући свега један или два њих (ἐς βραχὺ ἄγοντες τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτίας τοῖσι ἀνθρώποισι νούσων τε καὶ θανάτου, καὶ πᾶσι τὴν αὐτὴν, ἐν ἧ δύο ὑποθέμενοι).¹⁸ Аутор списа *О сџаром лекарском умећу* залаже се пак за емпиријску медицину, а посебно дијагностику, медицину схваћену као занат, која закључује из опажања симптома, тј. на основу искуства.¹⁹

¹³ ἢ συνεκτικὴ, од глагола συνέχω, означава чврст хват два рвача. Слична је Херакли-товој напетој равнотежи између лука и стреле.

¹⁴ Алкмеон из Кротона дуго је и сам сматран питагорејцем. Релевантни научници данас, међутим, заступају становиште да он није био питагорејац него, баш као што Аристотел наводи у *Met.* A5. 986 a 22 ff, cf. DK 24 A3, савременик питагорејаца, неко ко је био „млад када је Питагора већ био стар” и ко је утицао на њих или они на њега. Више о томе, v. e. g., Stavros Kouloumentas, “Aristotle on Alcmaeon in Relation to Pythagoras: An Addendum in *Metaphysics Alpha?*”, P. Golitsis, K. Ierodiakonou, (eds.), *Aristotle and His Commentators*, Berlin et al.: De Gruyter, 2019, pp. 49–70. Теорија о здрављу као равнотежи супротности извесно је изворно Алкмеонова и хипократици је рефлектују. Постоји једна терминолошка разлика: потоњи употребљавају термин κρᾶσις (<κεράννυσι) за равнотежу уместо Алкмеоновог συνεκτικὴ ἢ ἰσωνομία. Теорија чула укуса такође је изворно Алкмеонова, као и теорија вида и једна од првих општих теорија опажања, те репродукције, што сведочи да се Алкмеон на теоријски начин бавио физиологијом, па и ембриологијом, cf. DK 24 A5, A9, A10, A13, A14, A17, B3 etc.

¹⁵ DK 24 B4 (Aët. 5.30.1), прев. према Дукат et al.

¹⁶ Cf. Нр. VM 14.

¹⁷ Нр. VM 1.2–3

¹⁸ Нр. VM 1.4–6

¹⁹ Нр. VM 1.11–20.

Готово је невероватно, али се не може искључити да аутор списа *Περὶ ἀρχαίας ἱτρικῆς* критикује Алкмеонову теорију здравља. Уколико би то било случај, критика би се односила само на метод, док су у садржинском смислу ове две теорије готово истоветне. Обе разумеју здравље као равнотежу супротстављених *δυνάμεις* и обе су конституисане око појма *δύναμις* као чворишта. *Δύναμις*, била она вруће, хладно, слатко, љуто или ма шта друго, треба разумети као одговарајуће дејство хране на организам и обрнуто, као неутрализујуће и асимилујуће дејство организма у односу на дејство унете намирнице. Ништа природније и искуству познатије од тога: уколико, на пример, особа поједе љуту папричицу и заљути се, обично помаже кашичица шећера. Међутим, оно што аутору списа *Ὁ σίηаром лекарском уμεῖηу* промиче и што његовој поставци недостаје јесте рефлексивна самог појма *δύναμις*. Чини се и да емпиријска медицина, „занат”, како је називана у *Περὶ ἀρχαίας ἱτρικῆς*, „болује” бар од једног постулата, управо појма дејства. Стога би, уместо о занату, сувислије било говорити о теорији од које полазећи занат интерпретира болест и симптоматику уопште, или пак, једноставније, престати са оштрим раздвајањем праксе од саме теорије. Чини се да је Платон то разумео јер се у његовој филозофији појам *δύναμις* теоријски проблематизује и појављује као појам вишег нивоа апстракције, релативно флексибилан – мада не и произвољан – у односу на контекст.

3. ΔΥΝΑΜΙΣ У ФЕДРУ:

АПРОПРИЈАЦИЈА, ХИПОСТАЗА ИЛИ НАПРОСТО ПОСТУЛАТ?

Једна од ствари која је истраживачима Платонове филозофије добро позната, као и оним истраживачима који се баве предсократовцима, а која и једнима и другима задаје главобоље, јесте чињеница да Платон, упркос томе што много дугује својим филозофским „прецима”, готово никада не помиње ниједног по имену. Редак изузетак у том погледу јесте Хипократ, којег је Платон толико ценио да је њему, лекару, дао предност у односу на многе филозофе.²⁰ Посебно је занимљиво да је у *Федру* Хипократ доведен, по достојанству, у исту раван са онима што има највише могуће достојанство, истинити логос, а још је занимљивије то да је предмет обоје у конкретном случају управо – *δύναμις*:

τὸ τοίνυν περὶ φύσεως σκοπεῖ τί ποτε λέγει Ἴπποκράτης τε καὶ ὁ ἀληθὴς λόγος. ἄρ' οὐχ ᾧδε δεῖ διανοεῖσθαι περὶ ὁτουοῦν φύσεως: πρῶτον μὲν, ἀπλοῦν ἢ πολυειδές ἐστὶν οὗ περὶ βουλευσόμεθα εἶναι αὐτοὶ τεχνικοὶ καὶ ἄλλον δυνατοὶ ποιεῖν, ἔπειτα δέ, ἂν μὲν ἀπλοῦν ἢ, σκοπεῖν τὴν δύναμιν αὐτοῦ, τίνα πρὸς τί πέφυκεν εἰς τὸ δρᾶν ἔχον ἢ τίνα εἰς τὸ παθεῖν ὑπὸ τοῦ, ἐὰν δὲ πλείω εἶδη ἔχη, ταῦτα ἀριθμησάμενον, ὅπερ ἐφ' ἐνός, τοῦτ' ἰδεῖν ἐφ' ἐκάστου, τῷ τί ποιεῖν αὐτὸ πέφυκεν ἢ τῷ τί παθεῖν ὑπὸ τοῦ:

²⁰ Pl. Prot. 311 b, Pl. Phaedrus 270 c–e.

„Истражи, према томе, шта о ономе што је о природи каже Хипократ, као и истинити логос. Зар не треба тако мислити о природи ма чега: прво, да ли је једноставно или многоврсно оно у чему ћемо сами постати вештаци и бити у стању да учинимо другога [sc. вештаком]; а потом, ако је једноставно, истражити његову δύναμις, *шија/која* [sc. δύναμις] је у односу на *шија/коју* *по природи* склоно/а да дела или *шија/која* да *трпи* од *чеја/које*; а ако има више врста, побројаћемо ове и сазнати сваку, као што смо оно једноставно – *према томе* *шија* *по природи* *шија* *ради* или *шија* *и од чеја* *трпи*?”²¹

Да ли се овде доиста парафразира Хипократ или је пак властито име „Хипократ” употребљено метонимијски за означавање читаве школе медицине, није важно за овај рад. Јасно је да се οί τεχνικοί, вештаци или занатлије, или „техничари”, односи на лекаре, али и на све оне који у неком умећу претендују на то да буду вешти.²² Што се превода термина δύναμις тиче, уобичајен превод на овом месту је „моћ” или „снага”.²³ Уместо тога, определила сам се да термин већински задржим у оригиналу, а да његово значење покушам да захватим на основу наведеног текста. Када, дакле, Платон налаже да се истражи δύναμις ма које природне ствари, то значи да треба утврдити: а) шта је у односу на шта по природи *склоно* да дела или шта је од чега по природи *склоно* да трпи; б) која δύναμις је у којем конкретном случају на делу. На језичкој равни, оба превода су могућа с обзиром на то да τίνα, упитно-неодређена заменица τίς, τι у овом случају може да се односи и на предмет који се истражује (што је природна ствар или оно у чему настојимо да постанемо умешни и да друге учинимо умешнима), али пошто се слаже у роду, броју и падежу и са τήν δύναμιν из претходне реченице, може се односити и на δύναμις. Отуда, истражити δύναμις предмета може значити истражити шта, који предмет је по природи *склон* да дела у односу на који или да трпи од којег, *којом* δύναμις, а може напросто значити и уочавање и набрајање природних δυνάμεις деловања или трпљења.²⁴

²¹ Pl. Phaedrus 270 c5–d4, превод аутора.

²² Cf. Pl. Phaedrus 270 b1 ff., где Платон пореди умеће лечења са умећем реторике и где, за оба, као уосталом и за сва остала умећа, тврди да захтевају теоријски увид у целокупну природу свега, како предмета истраживања тако и космоса у целини, ако ће уопште бити умећа, а не само „рутина и искуство” (μὴ τριβῆ μόνον καὶ ἐμπειρία ἀλλὰ τέχνη), cf. Pl. Phaedrus 270 b3–5.

²³ Cf., e. g., J. M. Cooper, D. S. Hutchinson (eds.), *Plato. Complete Works*, Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997, p. 547, Милош Н. Ђурић (ур.), *Платон. Ијон. Гозба. Федар*, Београд: Култура, 1976, стр. 169.

²⁴ Разумевање δύναμις као „склоности” деловању или трпљењу следи из употребе глагола ἔχω у конструкцијама τὸ δρᾶν ἔχον и τὸ παθεῖν (ἔχον). Τὸ δρᾶν ἔχον и τὸ παθεῖν ἔχον значи *скремиши* делању/трпљењу, бити *склон* делању/трпљењу, имати *наиуће* да се дела/трпи, или једноставно – имати *моћ* дејства/трпљења. Разумевање δύναμις на овај начин конституисано је око овог „ἔχον”, које, заправо, није нимало лако посрбити. Захваљујем се Илу Аккаду на овој примедби.

Другим речима, ствари имају δυνάμεις, „нешто” чиме су склоне да делају или трпе, али ако хоћемо да сазнамо шта је то „нешто”, та склоност, нагнуће, како год да то одредимо, морамо да се окренемо опажању конкретних дејстава. Или, може се казати и овако: ствар се сазнаје по томе коју δύναμις има, а δύναμις се сазнаје искључиво у интеракцији, непосредним опажањем или остензијом дејства или трпљења. *Сила (δύναμις) је, дакле, и склоности да се дела, односно τῆρσι, и непосредно дејствиво, односно τῆρση.*

Уколико се сада врати на употребу појма δύναμις код хипократика, видеће се да Платон тврди исто што и они. Ни код њега, као ни код њих, нема аналитичког раздвајања између моћи да се дела/трпи и самог дејства/трпљења, али Платон то одсуство раздвајања доводи до свести, или појма. Или – може се и тако казати – оно што је код хипократика (и старијих писаца) тек имплицитно, код Платона је доведено до експлицитности (дефиниције). Притом, чињеница да се, говорећи баш о појму δύναμις, Платон у *Фегру* позива на „Хипократа” говори следеће: Платон дефинише δύναμις и истовремено указује на извор одакле је преузео дати појам.

Стога сматрам да евентуални приговор о Платоновој „дијалектичкој апропријацији” у овом случају не стоји. У контексту античке грчке филозофије, дијалектичка апропријација схвата се – не без утицаја Деридине филозофије – као поступак „крађе” термина из античке грчке науке или чешће, предсократовске филозофије, отрзање из изворног контекста јављања, да би се тај појам затим трансформисао унутар познијег система у којем задобија потпуно другачију употребу и значење. Покушај реконструкције старијег значења на основу позније употребе не чини се поузданим и сматра се методски погрешним. Напротив, ради се о томе да се једном „украдени” термин „украде” натраг од „лопова” и „врати” онима којима изворно и по праву и припада. Остављајући тренутно по страни питање да ли је филозофија уопште могућа мимо такве „апропријације”, може се питати да ли је у случају појма δύναμις код Платона доиста извршена поменута „крађа” и трансформација појма до непрепознавања. У мери у којој Платон појам δύναμις у *Фегру* истрже из контекста хипократске употребе и даје му апстрактно значење силе деловања или трпљења, неко би могао да каже да је одговор на постављено питање позитиван. Међутим, као што сам већ напоменула, не само да Платон овде не тврди ништа суштински другачије од онога што тврде хипократици него, штавише, непосредно упућује на њих као на свој извор („Истражи, према томе, шта о стварима које се тичу природе каже *Хијокрај*, као и истинити логос...”). Затим, како сам настојала да покажем, појам δύναμις и код Платона има исти смисао као и код хипократика, а у продужетку, приликом анализе дијалога *Тимај*, показаће се да Платон конкретно мисли на исте δυνάμεις као и хипократици: влажно, суво, меко, тврдо итд. Такође, у *Тимају* δύναμις, као и код хипократика, стаје суштински везана за здравље и живот, чиме се отклања приговор о истрзању из контекста и промени до непрепознатљивости. Коначно, неко би могао приговорити да

Платон, дефинишући δύναμις на начин на који то чини у *Федру*, постулира есенцијалистичку дефиницију, што код њега увек повлачи онтологизацију – δύναμις је ем постулат (што хипократици оштро критикују), ем εἶδος (што има само код Платона). На то имам два, међусобно повезана одговора: прво, ма колико то желео аутор списка *О сѝаром лекарском умећу*, хипократска употреба појма δύναμις није чисто емпиријска и друго, Платонов говор овде није есенцијалистички. Код њега је експлицитно оно што је код хипократика још увек тек имплицитно – како одредба, тако и само постулирање појма δύναμις. Али, ако се хоће сазнати шта δύναμις конкретно јесте, мора се окренути опажању, конкретним инстанцијама и интеракцији. То се посебно добро види у дијалогу *Тимај*.

4. ТЕРМИН ΔΥΝΑΜΙΣ У ТИΜΑЈУ: ФИЗИОЛОШКА ПАРАДИГМА, ПРОСТОР И ФЕНОМЕН „ЛУТАЈУЋЕ МАТЕРИЦЕ”

Када се у *Тимају* говори о простору, пре него што ће га назвати именом χώρα и ући у његову геометријску дескрипцију, Платон га описује у биолошким, готово физиолошким оквирима. Χώρα је најпре означена као тзв. прихватитељка (ὑποδοχή), „неговатељица свег постојања” (τιθήνη), мајка (μήτηρ), као и ἐκταγεῖον, универзална приматељка, оно на чему се остављају утисци.¹ Поред идеја, по узору на које све настаје, и онога што по узору на њих настаје (космос), она је „трећи род бића”, оно у чему све мора настати ако ће уопште ишта настати. Простор је „мајка”, идеје су „отац”, а космос је „потомство”.

Да би то могла бити, универзална прихватитељка мора сама бити лишена свих ликова, елемената и својстава: Платон је пореди са златом које се претапа у различите ликове и са неутралном базом парфема којој се потом додају карактеристичне мирисне ноте.² Међутим, она није имуна на дејства. Напротив, у свом изворном стању, пре него што дође до космогенезе, универзална приматељка је у стању неуравнотежености, у којем је потресају управо најразличитије δυνάμεις:

„А неговатељица постојања, пошто се натопила водом и запалила (τὴν δὲ δὴ γενέσεως τιθήνην ὑγραινομένην καὶ πυρομένην), па још попримила облике ваздуха и земље, трпећи и сва друга стања (τοῦτοις πάθη συνέπεται πάσχουσαν), која из ових произлазе, чинила се на поглед веома разноликом. Будући, међуишим, да је нису исцуниле ни једнаке ни уравнотежене силе нијии је сама у ма ком свом делу била уравнотежена (διὰ δὲ τὸ μὴθ' ὁμοίω δυνάμεω μίτε ἰσορρόπων ἐπιπλασθαι κατ' οὐδὲν αὐτῆς ἰσορροπεῖν), већ се њихала неједнако на све сѝране, иѝриела је иοѝресе иѝих, док их је својим

¹ Pl. Tim. 49 a5, 51 a3.

² Pl. Tim. 50 a3–b1, 51 e4.

крейшањем и сама њојресала. А они, ношени без престанка тим кретањем, једни на једну а други на другу страну, раздвајаху се, као што се крећу зрна у решетима и другим справама за прочишћавање жита, док их при вејању тресу, тако да се масивнија и тежа спуштају на једно, а она шупљикавија и лакша на друго место.³

Када каже да се неговатељица постојања „натопила водом и запалила, па још попримила облике ваздуха и земље”, Платон не претпоставља претходно постојање елемената воде, ватре, ваздуха и земље – ови тек треба да настану у *њој* као први геометријски молекули, тј. тела.⁴ „Натопљеност водом”, „запаљеност” итд. су променљива *сйања* прихватитељке, а ова пак нису ништа друго до *δυνάμεις* о којима је Платон, позивајући се на Хипократа, говорио у *Фегру* и *δυνάμεις* о којима говоре хипократици: вруће, влажно, тврдо, суво итд.⁵ Према томе, употреба појма *δύναμις* у *Тимају* садржински је идентична хипократској употреби овог појма. Како ствари стоје у односу на *Фегра*? Хипократски, *δυνάμεις* су *δυνάμεις* асимилације. Али, способност организма да асимилује храну или да буде „асимилован” од ње односи се на то да ли је организам у стању да, у укупном, делује на храну или само трпи од ње. „Савладавање” и „бивање савладаним” јесте деловање и трпљење. Исте конкретне силе, влажног, сувог, итд. које потресају организам уношењем хране, потресају и прихватитељку. Верујем да тиме Платон неће да каже, дословно, да се она „храни” – мада, како ће се видети, ни то значење није сасвим искључено – него да других сила осим оних о којима говоре хипократици и нема, те да прихватитељка управо од тих сила трпи и управо њима делује.

Оваквом тумачењу наизглед противречи један ранији пасаж из *Тимаја*, где Платон као да говори о својствима или квалитетима, а не о силама:

„Ниједно од њих се, дакле, никад не причињава као исто (οὐτῶ δὴ τούτων οὐδέποτε τῶν αὐτῶν ἐκάστων φανταζομένων)... кад год посматрамо нешто што постаје час ово, час оно (ἄλλοτε ἄλλη γιγνόμενον), на пример ватра, ми је никад нећемо означити са ‘то’ већ са ‘такво’ (μὴ τοῦτο ἀλλὰ τὸ τοιοῦτο), нити ћемо за воду рећи ‘то’, већ увек ‘такво’ (τοῦτο ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον αἰεί), нити ћемо преостале [родове] називати тако као да имају неку постојаност (ὡς τίνα ἔχον βεβαιότητα) на коју нисмо указивали употребљавајући за њих речи ‘ово’ и ‘то’ (τῷ ῥήματι τῷ τότε καὶ τοῦτο), мислећи при том да смо нешто одредили (просχράμενοι). Јер будући нестални, они измичу (φεύγει) означавању са ‘ово’ и ‘то’ (τὴν τοῦ τότε καὶ τοῦτο), и не само таквом већ и сваком другом које их представља као стална бића (καὶ τὴν τῷδε καὶ πᾶσαν ὄση μόνιμα ὡς ὄντα αὐτὰ ἐνδείκνυται φάσις).”⁶

³ Pl. Tim. 52 d3–53a2, прев. М. Пакиж, подвукла аутор.

⁴ Почев од места Pl. Tim. 53 b4.

⁵ Cf. Нр. VM 14, где се говори о силама и њиховим „екстремима”.

⁶ Pl. Tim. 49 c4–e2, прев. М. Пакиж.

Када би се заиста радило о квалитетима, прихватитељка не би могла бити без својстава, што је нешто што Платон не би хтео да тврди. На другој страни, он би могао да заступа хипотезу да се својства прихватитељке смењују великом брзином и да различити њени делови у истом моменту имају различита својства, тако да се никада не може идентификовати једно и идентично својство прихватитељке у целини. И доиста, чини се да Платон управо то тврди. Међутим, претходно наведени пасаж експлицитно помиње *δυνάμεις* које потресају неговатељицу свег постојања и чине да се она изворно налази у стању неравнотеже. Уколико се, дакле, ова два пасажа читају заједно, следи да својства која она поприма нису друго до *δυνάμεις* услед којих се потреса и креће унутар себе саме.⁷ Такође, то су истовремено и њена „стања”, тј. оно што она трпи, „патње” (*πάθη*), чиме се *δυνάμεις* подводе под одредбу из *Федра* – оне су и дејства и трпње. На тај начин, појмови својства (*τοιοῦτον*), патње или онога што се трпи (*πάθος*) и *δύναμις* имају исту екстензију или, још прецизније, све то јесу *δυνάμεις*. Такође је од значаја напоменути да се свугде у *Тимају* *δύναμις* јавља искључиво као *δυνάμεις*, у множини, што значи да су увек присутне искључиво конкретне манифестације *δυνάμεις* у самом простору и њега самог, а не постоји нека претходно хипостазирана есенција *δύναμις*; *δύναμις* није метафизички схваћен *εἶδος*, није идеја.⁸

На овом важном месту, Платон појам *δύναμις* инкорпорише у још један, нешто другачији контекст. Овај се такође може довести у везу са хипократском медицином, и то гинекологијом и ембриологијом. Потресање приматељке у изворном стању пре космогенезе – израз је њене неуравнотежености. Уколико би се то тумачило из оквира списка *О сīаром лекарском умећу*, природно би следио закључак да је приматељка изворно у нездравом стању. Непосредну потврду за ову хипотезу, међутим, не налазимо у тексту. У *Тимају* се каже једино да је то изворно стање, пре космогенезе, у целини било „такво стање у каквом се вероватно налази све из чега је одсутан бог” (*παντάλασι γέ μὴν διακείμενα ὥσπερ εἰκὸς ἔχειν ἄπαν ὅταν ἀπὴ τίνος θεός*) и да пошто су изворне *δυνάμεις* имале такву природу, бог их је „разлучио у ликове уз помоћ идеја и бројева (*εἶδεσί τε καὶ ἀριθμοῖς*)”:

„Када је пак наумљено да се овај свемир уреди, ватра, вода, земља и ваздух *ἵοσεδωвали су већ у ἰочетику* извесне трагове своје *ἰприоде* (*ἴχνη*⁹ μὲν ἔχοντα αὐτῶν ἄττα), али су се у целини налазили у *ἱακвом сīању* у *каквом се веровајино налази све из чеја је одсушан бој* (*παντάλασι γέ μὴν διακείμενα ὥσπερ εἰκὸς ἔχειν ἄπαν ὅταν ἀπὴ τίνος θεός*). А да је он та тела саставио као

⁷ У геометријској парадигми, којом се не бавим у овом раду, овим потресима или дејствима одговара проблем теселације простора.

⁸ Отуда нимало не чуди што се *δύναμις* у *Софистику* не налази међу највишим родовима (*τὰ μέγιστα γένη*).

⁹ *ἴχνη* су овде *δυνάμεις*.

најлепша и најбоља (κάλλιστα ἄριστα), колико год да је то било могуће, и то од нечега што само није било такво, то је наша основна поставка...¹⁰

Да се ипак ради о некој врсти „болести”, може се разумети ако се узме у обзир начин на који Платон говори о изворној приматељки и уопште о космогенези на другом месту у *Тимају*. Наиме, у Tim. 50 c5–d3 речено је да је за настанак ма чега потребно троје: 1) биће, а то су број и мера, односно идеје, 2) простор, односно оно у чему све настаје – приматељка, и 3) настајање; и још се каже да то троје треба, односно *доликује* упоредити (προσεκκάσαι *πρέλει*)¹¹ са оцем (πατήρ), мајком (μήτηρ) и дететом, односно потомством (ἔκγονος). Такође, од користи за разумевање је и метафора трешења зрна, коју Платон употребљава када говори о изворном потресању праприматељке. Ова метафора, као и друге метафоре узете из пољопривреде (нпр. сејање, орање итд.), била је уобичајена у античкој грчкој књижевности као метафора за коитус.¹² Коначно, изворни опис како приматељка прима прве квалитете ужареног и влажног у потпуности кореспондира са одговарајућим описима материце за време коитуса у једном другом хипократском спису – *О насџанку* (Περὶ γωνῆς). Тако, на пример, у Hp. Genit. 7.474.4.1–7 каже се да се материца приликом сношаја покреће и постаје *врџа* (τῆσι δὲ γυναιξὶ <φημι> ἐν τῇ μίξει τριβουμένων τοῦ αἰδοίου καὶ τῶν μητρώων κινευμένων [...] ἐς αὐτὰς καὶ τῷ ἄλλῳ σώματι ἡδονὴν καὶ θερμὴν παρέχειν), услед женске ејакулације и *влажна* (μεθίει δὲ καὶ ἡ γυνὴ ἀπὸ τοῦ σώματος ὅτε μὲν ἐς τὰς μήτρας, αἱ δὲ μήτραι ἰκμαλέαι γίνονται), а слично се каже и у Hp. Genit. 7.476.13 (ἄμα μὲν γὰρ αἱ μήτραι ἰκμαλέαι γίνονται ἐν τῇ μίξει καὶ οὐ ξηραὶ).¹³

Грчки термин за материцу је αἱ μήτραι, што је језички блиско термину за мајку, ἡ μήτηρ – сличност која је Платону морала бити интуитивно блиска. Отуда, није несувисло његову праприматељку или простор довести у везу са хипократским ембриолошким и гинеколошким списима.

Прво питање које се на овом месту поставља јесте питање оправданости „скока” из дијететике у ембриологију. Тај „скок”, или боље рећи прелаз, оправдан је већ захваљујући чињеници да су Грци веровали да се плод у материци храни.¹⁴ Друго, спис *О сџаром лекарском умећу* излаже принципе здравља и лечења као таквих, па отуда није вероватно да би списи који се баве здрављем ембриона или здрављем жена били засновани на принципима противречним онима изложенима у спису о принципима здравља и лечења уопште. Треће релевантно питање јесте питање оправданости употребе ембриолошког модела за тумачење Платоновог појма праприматељке. Осим поменутих језички мотивисаних разлога, постоје јасне индикације и унутар

¹⁰ Pl. Tim. 53 b1–3, прев. М. Пакиж, подвукла аутор. Од овог момента надаље почиње геометријски опис космогенезе путем елементарних троуглова.

¹¹ Глагол *πρέλω* употребљава се безлично и увек има моралну конотацију.

¹² Посебно код Аристофана (Ἀριστοφάνης), v. Aristoph. Peace.

¹³ Cf. Hp. Genit. 7.474.4.14–15, 7.476.16–17.

¹⁴ Cf., e. g., Pl. Tim. 91 d4; Hp. Nat. Pue 7.487–8; 7.494 et pass.

самог *Тимаја* које усвајање таквог модела чине сувислим. Неке од њих већ су поменуле, некима ћу се бавити у продужетку рада. На овом месту, међутим, много већи проблем, по мом мишљењу, представља питање оправданости тумачења изворне неравнотеже праприматељке путем аналогije са стањем материце за време коитуса. Да ли је оправдано коитус посматрати као нездраво стање изворне неравнотеже?

Не чини ми се да је то оправдано. Наиме, у хипократском спису *О настјанку*¹⁵ експлицитно се тврди да су жене здравије уколико имају сношај него уколико га немају (*ἦν μὲν μίσιγωνται ἀνδράσι, μᾶλλον ὑγιαίνουσιν· εἰ δὲ μή, ἥσσον*), што се доводи у везу са здрављем материце: сношај повећава *влажност* материце (*γὰρ αἱ μῆτραί τε κμαλέαι ἐν τῇ μίξει*), било непосредно било посредно, повећањем *влажност* и подстицајем циркулације менструалне крви (*ἡ μίξις τὸ αἷμα θερμαίνουσα καὶ ὑγραίνουσα ποιεῖ*), док је *сува*, недовољно прокрвљена материца подложнија грчевима и другим женским болестима (*τῶν δὲ καταμνήων μὴ χωρεόντων τὰ σώματα τῶν τῶν γυναικῶν ἐπίνοσα γίνετα*). Уколико је то тако, поставља се питање о каквом изворном стању неравнотеже праприматељке Платон говори. Какво је то стање у којем простор потресају разне и неуравнотежене *δυνάμεις*?

Уколико се задржи гинеколошко-ембриолошки модел тумачења, одговор би се могао назрети из анализе фрагмента Pl. Tim. 91 c1–d4, у којем Платон описује феномен тзв. „лутајуће материце“:

„А када из истих разлога у женама родница или материца (*μῆτραί τε καὶ ὕστεραι*), како је називају, *унушрашње живо биће које жуди за рађањем деце* (*ζῶον ἐπιθυμητικὸν ἐνὸν τῆς παιδοποιίας*), упркос повољном временском раздобљу, дуже остане без плода (*ἄκαρπον*), тада, *узнемиравши се стиравно* (*χαλεπῶς ἀνακτοῦν φέρε*), *почиње да се креће и лутајући свуда, чиставим шелом* (*καὶ πλανώμενον πάντη κατὰ τὸ σῶμα*), запушује дисајне путеве и тако, пошто је дисање спречено, *доводи шело у крајњу ојасност, изазивајући и грује најразноврсније болес* (*εἰς ἀπορίας τὰς ἐσχάτας ἐμβάλλει καὶ νόσους παντοδαπὰς ἄλλας παρέχει*). И тако то траје све док се жудња и љубав и једног и другог пола не сједини и, као да откидају плод са дрвећа, не засеју у материцу, као у ораницу, жива бића [...] да би их затим, обликовали и хранили да порасту у материци, те, најзад, изнели на светлост и тако довршили рађање.”¹⁶

Појам материце као живог бића обдареног властитом жељом и вољом није хипократски, али сам појам лутајуће материце – јесте.¹⁷ Штавише, осим у медицини, представа о лутајућој материци била је уврежена и шире у античкој грчкој култури. Друга књига хипократског гинеколошког списка *О женским болес* (*Περὶ γυναικείων*) у целости је посвећена управо фено-

¹⁵ Hp. Genit. 7.476.11–20.

¹⁶ Pl. Tim. 91 c1–d4, прев. М. Пакиж, подвукла аутор.

¹⁷ Helen King, *Hippocrates' Woman. Reading the Female Body in Ancient Greece*, London/New York: Routledge, 1998, p. 222, 223.

мену лутајуће материце. Изложени су различити начини кретања материце кроз тело – на пример кретање ка глави или срцу са гушењем, притискање јетре праћено губитком говора, притискање ребара које узрокује кашаљ и бол итд.¹⁸ – а понуђени су и различити режими лечења овог поремећаја. Тако, на пример, у Нр. Мул. II. 8.266 (§14.123L), каже се да, када се материца покрене ка глави и дође до запречења протока ваздуха, жена осећа болове у глави и синусима, губи свест и иде јој пена на уста; у том случају, антички лекар препоручује вруће купке са ловором и другим биљем, мазање главе ружиним уљем и фумигацију мирисним супстанцијама уз удисање непријатних мириса, дијету купусовим соком и супом.

Нема разлога сумњати да је феномен лутајуће материце Платону био познат и отуда ми се чини одрживом хипотеза да га је он преузео из хипократске гинекологије и употребио као модел за објашњење изворног стања праприматељке, док је му је за опис космогенезе послужио хипократски модел зачећа.¹⁹ Постоје бројне паралеле између наведеног фрагмента из *Тимаја* и различитих делова списа *О настанку*, а посебно списа *О природи дејшеја* (Περὶ φύσεως παιδίου). Тако, на пример, у Нр. Nat. Pue 7.514 §11(22L).4–10, начин на који се људски ембрион храни влагом из материце пореди се са начином на који се семе храни влагом из земље, док се у Nat. Pue 7.528 §16 (27L).9–10 експлицитно тврди да су људски настанак и раст готово идентични са настанком и растом биљака (τὴν φύσιν πᾶσαν παραπλησίην εἶδσαν τῶν τε ἐκ τῆς γῆς φυόμενων καὶ τὴν ἀνθρωπίνην).²⁰

Разлика описа лутајуће материце у *Тимају* у односу на опис истог феномена у хипократском корпусу састоји се у томе што се у потоњем овај феномен не доводи нужно у везу са жељом за зачећем. Код Платона пак материца лута због континуираног пропуштања прилика (καίρος) за зачећем. То говори у прилог чињеници да је нездраво изворно стање праприматељке аналогно стању лутајуће материце пре него што дође до оплодње. Као што је материца жене измештена са свог природног места и из равнотежног

¹⁸ Нр. Мул. II. 8.266–8.322, §14–37 (123L–46L).

¹⁹ Није убедљива и представља анахронизам, Адерова (Marc J. Adair) теза да је Платон под феноменом лутајуће материце мислио на нешто „многo суптилније” од примитивне, дословне представе уобичајене за његово време. То „суптилније” на шта је Платон, по Адеру, морао мислити јесте хистерија, психички поремећај карактеристичан – како се вековима погрешно мислило – искључиво за жене, а сматрало се да је узрок управо лутајућа материца. Кинг (Hellen King) је показала да хипократици лутајућу материцу нису повезивали са психичким обољењима код жена него да је тај став карактеристичан за викторијанско доба, при чему су се викторијански лекари позивали на хипократски појам лутајуће материце – мада је овај у искључивој вези са физиолошком симптоматиком – да би своје теорије учинили „уверљивијима”. V. Mark J. Adair, “Plato’s view of the ‘wandering uterus’”, *Classical Journal* 91, 1996, pp. 153–63, Helen King, *op. cit.*

²⁰ Преузела сам Потеров (Paul Potter) превод који није дослован, већ је интерпретација, јер смисао читавог фрагмента, чија је ово последња реченица, говори управо о расту семена и расту ембриона. V. Paul Potter (ed.), *Hippocrates*, vol. X, Cambridge Massachusetts/London: Harvard University Press, 2012.

стања и неконтролисано се креће кроз тело, у сличном стању налази се и Платонова приматељка, односно простор, пре зачећа космоса – зато што до тог зачећа још није дошло. (Платонов простор, за разлику од материце, нема кроз који други простор да се креће, али он се потреса у самоме себи.) То је стање описано као „стање у каквом се вероватно налази све из чега је одсутан бог”, односно стање без сразмере и мере (ἀλόγως καὶ ἀμέτρως). Налазећи праприматељку и њена дејства у стању природне неравнотеже, бог обликује космос користећи идеје и бројеве (εἶδη καὶ ἀριθμοί). Ове пак, као што је речено, имају функцију оца у космогенези и коначно доносе стабилност (лепоту и изврност, κάλλιστα ἄριστα)²¹ иначе нестабилној приматељки, тј. коначно доводе до зачећа.

Да ли је аналогија потпуна? Није. Аналогије то никада и нису. Праприматељка није у стању неравнотеже зато што је „пропуштена погодна прилика за зачеће” него зато што до зачећа још није дошло. Осим тога, изворно стање праприматељке, па и само зачеће, дешавају се ван времена, у вечности. У *Тимају*, време се везује за кретање планета;²² другим речима, нема га пре створеног космоса. Када увођење мере и сразмере путем идеја и бројева донесе стабилност изворно нестабилној праприматељки, она „постаје” геометријски простор, простор у правом смислу речи (χώρα), и од тог момента надаље биолошки модел уступа место геометријском моделу објашњења. Оно што су испрва биле δυνάμεις артикулише се у елементарне троуглове („најлепше ликове”),²³ из којих потом настају „молекули”, тј. геометријска тела, а потом и све остало.

5. ЗАКЉУЧАК

Платонов опскурни и комплексни појам простора може се донекле расветлити уколико се, осим стандардног геометријског модела, уведе још један, биолошки модел тумачења. Како сам настојала да покажем, овај се помаља анализом хипократских медицинских идеја. Управо дијалог *Тимај* најконкретније показује утицај хипократске медицине на артикулацију једне *филозофске* идеје код Платона – идеје простора, што онда отвара многа питања и могућности за разумевање.

На пример, једно од тих питања је зашто су Платону била потребна два различита модела за описивање једног феномена. Одговор се може наслутиати ако се узме у обзир шта се у *Тимају* каже како о самој природи простора, тако и о моћи којом се простор сазнаје. Простор је уведен у космогенезу као „трећи род бића”, „тешка и мрачна врста”, која се не сазнаје ни опажањем ни умом, већ „неким копијанским размишљањем” (λογισμῶ τινὶ νόθῳ) између

²¹ Cf. Pl. Tim. 53 b4–5.

²² Cf. Pl. Tim. 37 e1–2.

²³ Cf. Pl. Tim. 53 b1–4.

опажања и ума; то није сазнање у правом смислу, чулно или рефлектовано, већ оно до којег долази у провиђењима и сновима,²⁴ могло би се рећи „у магновењу”. Како год да се узме, простор измиче потпуном сазнању. У том смислу, понуђени медицински модел објашњења треба да послужи као још једна „мрежа”: ако располажемо са две, простор ће се некако лакше ухватити „између” њих, а ако се одредимо само за један, увек ће нешто важно остати недоречено. Можда је то стога што је један, геометријски, модел квантитативни, док је други, медицински, односно биолошки, квалитативни. Чак и тада, међутим, могло би се приговорити да су оба понуђена модела научна и да ниједан од њих не личи на сновиђење или профетске објаве. Тај приговор може се отклонити тиме што, као што је већ речено, ниједан од два модела не описује род простора потпуно, те одређивање само за један наликује осуди на експланаторну „слепу мрљу”: увек ће једна од две једнако битне стране у објашњењу остати неосветљена.²⁵ Међутим, чини се да чак ни оба модела узета заједно не могу у потпуности и тачно саопштити шта простор, та „тешка и мрачна врста”, јесте. Ипак, могу довести корак ближе том разумевању, што је, када је реч о тумачењу најкомплекснијег места дијалога *Тимај*, прилично добар исход, рекла бих.

Друго питање на које бих се на крају поново осврнула јесте питање тзв. „дијалектичке апропријације”. Анализом хипократског појма *δύναμις* и његовим трасирањем у Платоновом *Федру*, а посебно у *Тимају*, настојала сам да покажем да га Платон није сасвим истргао из контекста у којем се он изворно јавља, нити му је променио значење. И у *Тимају* *δύναμις* остаје у битној вези са здрављем: приматељку, која је изворно у стању неуравнотежености зато што силе које је потресају нису уравнотежене, треба довести у стање равнотеже. Традиционално, идеја здравља повезивана је са стањем равнотеже супротстављених сила, док је болест схватана као њено нарушавање. *Mutatis mutandis*, исто би се могло рећи за Платонову приматељку: ради се о томе да се она из једног нездравог стања доведе у здраво стање, а то ће се догодити њеном „оплодњом”, тј. космичким зачећем. Чак и ако је то „зачеће” еидетско, па још математички моделовано, оно ништа мање није и биолошко. Не треба, наиме, заборавити да је за Платона, као и за све античке филозофе, космос живо биће, па отуда и простор у којем се космогенеза догађа није само простор настанка живота него и живи простор (живот се не може зачети у нечему што само не би било живо). Коначно, када се сагледају конкретне примене појма *δύναμις* у *Тимају*, оне су исте као оне у списима *Περὶ ἀρχαίας ἰητρικῆς*, *Περὶ γυνῆς* итд.

Ако се, дакле, хипократски појам *δύναμις* узме за фокални при читању делова *Тимаја* у којима се описује род простора, може се лепо видети како се једна идеја, узета у једном специфичном (медицинском) контексту, полако

²⁴ Pl. Tim. 51 e4–52 b4.

²⁵ Платон би могао да каже да научна истина о двојној природи светлости и сама представља „копиранско мишљење” своје врсте.

„креће”, „путује”, тачније, развија се, при чему се и мења и не мења: мења јој се општост и контекст, али само донекле јер све конкретне примене, тј. значења, остају очуване упркос датом померању. Иако се доиста прешло у домен космологије, па чак и метафизике, δύναμις у *Тимају* и даље значи исто што и код хипократика, није εἶδος, и опет је у вези са здрављем и животом. То наводи на два закључка: прво, ранија значења појма δύναμις код Платона не само да нису „украдена” и изгубљена него су очувана, и друго, то што се погрдно назива „дијалектичком апропријацијом” није ништа друго до *φιλοσοφία* – осим ако ову не мислимо да сведемо на „археологију” и бавимо се ископавањем костију из грובה мњења.

Višnja Knežević

THE INFLUENCE OF THE ANCIENT GREEK MEDICINE
ON PLATO'S PHILOSOPHY:
THE CASE STUDY OF THE TIMAEUS

S u m m a r y

This paper researches the influence of the ancient Greek medicine on Plato's philosophy, in particular in relation to his *Timaeus*. In order to understand Plato's complex notion of space (the notorious χώρα), besides the standard geometrical model, I offer an additional, Hippocratic one. What is more, I argue that both of the models are equally important for understanding Plato's concept of space, and that they are not mutually exclusive. I structure the argument by taking the term δύναμις to be the focal one for the matter in question, and I trace its emergencies throughout the following line of thought: the Hippocratic–Plato's *Phaedrus*–the *Timaeus*. The Hippocratic writings to which I refer are: *Περὶ ἀρχαίας ἰητρικῆς*, *Περὶ γονῆς*, *Περὶ γυναικείων* and *Περὶ φύσεως παιδίου*. At the same time, this allows me to show that Plato's usages of the term δύναμις do not deviate, neither in meaning nor in content, from the Hippocratic ones. Finally, the conducted analysis enables me, at least in the analyzed case, to give a negative answer to the problem of the so-called “dialectical appropriation” – a modern theorists' of early Greek philosophy increasingly common objection (here) to Plato that he takes over the prominent concepts of the early Greek philosophy and science and changes them beyond recognition, which is why his writings do not represent a reliable source for reconstructing the original meanings of the terms in question. Additionally, at the end of the paper, I question the very notion of the “dialectical appropriation”.

Key words: δύναμις, Plato, Hippocratic medicine, space/receptacle, dialectic appropriation